

ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ

ՆՈՒԷՐ՝ Տ. ԵՂԻՇԷ Ս. ԱՐՔ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆԻ (ԵՂԻՎԱՐԴ)

(ՓՈԽԱՆ ՇՆՈՐՀԱԽՈՐԱՆՔԻ)

Գ.

Ոստան — Մասմանեց ձորը

Գիշերն ինչպէս անցաւ, ո՞վ իմացաւ —
 — Երազներ, խոհներ, սէ՛ր, թո՛ւնք:
 Շա՛տ էի լսած Ոստանի նշանաւոր մըր-
 դաստաններու մասին: «Պարոնաց Այգի»-ի
 մրգաստանները: Արեւու շողերը անձրև կը
 մաղէին մրգաստանի ծառերուն վրայ, ու-
 ռոնք իրենց ճիւղերը սանտրած մազերուն
 պէս՝ գոյներու գեղեցկութիւնով՝ պտուղնե-
 րով զարդարուած մինչև ծունկերը կը խո-
 նարհէին:

Մեր ետեւը մնաց «Պարոնաց Այգի» —
 Գիւղը ու հասած ենք Մատմանեց ձորը:
 Քրտուհի պարմանները՝ մատը չըթնելուն
 մեզի կը նային յափշտակուած:

Թա՛րմ ու գեղեցիկ երիտասարդներ
 էինք: Կրակուրոց կար մեր ոտքերուն տակ:
 Մարդիկ դուրս ելած էին տուներէն ու մըր-
 դաստաններէն ու մեզի կը նայէին: Նոր
 մարդիկ էինք, ոչ գիւղական տարազով:
 Երիտասարդ և անփորձ տղաք, որոնք աջ
 ու ձախ սէր ու ժպիտ ցանելով էշերու ե-
 տեէն կը վազէին: Ու, հազիւ Մատմանեց
 ձորը մտած էինք երբ յաղթահասակ, նման
 ձորի Ընկեղունեաց, խորարմատ քիւրտ
 մը, կաղնեբազուկ, արծուային, հայկական
 մօրուքով մեր գէմը ելաւ ու մեզ բարե-
 ւեց, ու, ստիպեց որ նստինք:

Շօշրանները ազատութիւն տուին էշե-
 րուն որ իրենց ուզած խոտը ուտեն:

Քիւրտը ընտանեբար հարցուց թէ ինչ-
 պէս էք, Տօքթ. Էշըրը, ու, մեր զարման-
 քին վրայ՝ բացատրեց, թէ մեզ մեր տա-
 րազէն կը ճանչնայ, տարի մը առաջ երբ
 գործողութեան մը պատճառաւ պառկած էր
 վանի Ամերիկեան հիւանդանոցը ու գործու-
 ղութեան ենթարկուած էր Տօքթ. Էշըրէն,
 ատկէ տեսած էր մեր դպրոցական տարազը:
 Բարեկամ մարդու հանդիպած էինք:

Ան ուղեց Տօքթ. Էշըրը պատուասիրել մեր
 միջոցով: Ակնարկի մը վրայ կ'ուր ու ցած
 սեղան մը բերուեցաւ, որուն վրայ փռուե-
 ցաւ սուրբան ու հետզհետէ վրան դրուե-
 ցան գիւղական բարիքներն ու թարմ մըր-
 գերը:

Շուտով անոր երեք որդիները եկան,
 որոնք ձեռքերը կուրծքին, խոնարհութիւն
 ընելով բարեկեցին մեզ ու նստան մեզ հետ
 սեղանի: Երեքն ալ ամուսնացած մարդիկ,
 առողջ, կաշմուռն բազուկներով և արեգ-
 նաշող աչքերով կատարեալ տիպար քիւրտ
 ազնուական ցեղին:

Աղջիկներն ու հարսները իրար անցած
 կը վազվուտէին, մառան կը մտնէին և ու-
 նեցած բարիքները սեղանին վրայ կը լեց-
 նէին ցոյց տալու համար իրենց հարստու-
 թեան և հիւրասիրութեան չափը: Ապա,
 վախկոտ եղնիկներուն պէս ծառերուն հետ
 և անոնց ետեւ անցած մեզ կը դիտէին:

Աղջիկներէն մէկը մանաւանդ, հազիւ
 14-15 տարեկան, ես զայն միտքիս մէջ
 կոչեցի Կըզէ Զարիկ, աղջիկներու ու հարս-
 ներու խումբին մէջ կը կանգնէր ինչպէս
 վարդ-արեգակը, որ ինքն իր մէջ կը վառ-
 ւէր, կը բոցկտար ու կը փթթէր: Ինչ պատ-
 կեր, Դիտա՞ծ էք երբեք վառ արեգակը
 տերևախիտ ծառերու բացուածքի մը մէ-
 ջէն, ահա Կըզէ Զարիկը որ անհանգիստ,
 երբեմն, խուճըր կը ձգէր ու կը փախչէր
 խիտ ծառերու մէջ և անկէ բացուածքէ մը
 իր չարածճի ժպիտներով աշխարհը կը բո-
 ցավառէր:

Ուղեցինք մեր ինքնութիւնը ծածկել,
 որպէս թէ նոյն գաւառէն չըլլայինք, բայց
 շօշրանները անխոհեմ, արդէն իսկ, աջ ու
 ձախ յայտնած էին մեր ինքնութիւնը, թէ
 ո՞ր գիւղէն էինք, որոնց գաւառները և թէ
 ո՞ր մտադրութիւն ունէինք երթալ:

Հաճի Ճաֆարը, այս էր մեզ հիւրա-
 սիրողին անունը, խիստ նեղսրտած, սկսաւ

յանդիմանական շեշտով մը գանգատիւ և լսել։

— Ուրեմն, կըռօ Մըլստի Յօխիկ, Մըլստի վարդան, մեր դռնէն պիտի անցնէիք առանց մեր աղուհացին դիպչելու՞։ Է՛, ջանէ՛ք. ջանէ՛ք... տակաւին չգիտէք աշխարհի կարգն ու կանոնը։

Անասունները դադրած ուտելէ մեղի կը նայէին։ Անոնք գիտէին թէ ի՞նչ դըժուար դարձերներ կային իրենց առջևը տակաւին։

Ելանք ու շնորհակալութիւն յայտնելով մեկնեցանք։ Հաճի Ճաֆար, հրամայեց իր ամենաիրատասարդ տղուն որ մեղի ընկերանայ մինչև Մատամանեց սահմաններէն դուրս, որպէսզի Մատամանեց շները մեղ չի նեղացնեն։

Մատամանեց ձոր...։

Էտներու ամբողջ զովութիւնը իր հոսանքն առեր ջրերու թափ ու գոռոնային հետ կ'երգէ բազմաձայն։ Ոստանի Կետը՝ թռչկոտելով, եզրածայտերուն հետ ծեծկըւելով՝ առջ կը նետուի։ Քաղաք մեծութեամբ ընկուզենիները ջրերու այս խօլական ունակութեան վարժ՝ ծերունիի իրենց իմաստուն խոհերով կը գիտեն ջուրին վազքն ու պարը։

Այժմ, որ 40 տարուայ մը հեռաւորութենէն կը նայիմ Մատամանեց ձորին, կէս երկրագունդը կոխտնելով, կը խորհիմ անոր գեղեցկութիւնը, անոր խորհրդաւորութիւնը, զովութիւնը, ջրերու գուարթաձայն երգը, ընկուզենիներու խոհականութիւնը, ժայռերն ու խոտերը, որոնք Աստուծոյ այդ խորանին մէջ սիրոյ խաղը կը սրսփային, սիրտս կը ճմլուի, կը դառնանայ, ցօւրտ մշուշի մը մէջ կ'իյնայ հոգիս, ինքն իր վրայ կը կծկուի և ինքն իրեն կը հարցնէ. —

Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ, ինչո՞ւ...։

Ո՞վ անարդարութեան և անիրաւութեան ձմեռ՝ ե՞րբ արգարութեան արեգակը ծագի պիտի ու գուն ապրիս գարնան քու գեղեցիկ օրերը։

Եւերը՝ իրենց պոչերը շարժելով կը քայլեն պարտականութեան խոր գիտակցութիւնով։ Մենք՝ գրեթէ վաղելով հազիւ անոնց կը հասնինք։ Մեզմէ իւրաքանչիւրը իր երազն ունի, չենք խօսիք ու չենք կատակեր, մեր միտքին աչքերը՝ փոխան բռնութեանը մեր սիրտի ներքնաշխարհին դարձած են։

Իմ երազ աշխարհը, կըզէ Ջարիկն է։ Խոհերուս հորիզոնին վերև անոր արեգակն է բարձրացեր, տա՛ք է ան ու կը խաչէ ինձ, քրտինք կը քամէ, գլուխս կ'այլի, բերանս չորցած է, պա՛ղ ջուրի պէտք ունիմ որ կրակներս մարէ, զովութիւն տայ։

Կշտամբանք մը հոգիիս խորերէն գլուխը կը բարձրացնէ. — հեթանո՛ս։ Ուխտաւորին խորհուրդները տեղի տուած են հեթանոսական զգացումներուն առջև, փոխան եղիշէի՝ Ջարիկին հետ կը բարձրանամ. փոխան Խորենացիի մատենան՝ Ջարիկը գրկած կը բարձրանամ. փոխան Նարեկացիի և անոր սրբալոյս աղօթքներու շունչին՝ «ես ինձ համար շինած եմ անել արգելաւորան և անփախչելի որոգայթ մը. իմ սիրտին մէջ տնկած եմ, դառնաճիւղ տունկ մը, անառակ վարքի գարշութիւնը ծաղկեցնող, ապականաբեր և մահաոխիռ ողկոյններ արտադրող բարունակ մը՝ կորուստի գիւնին երկնող»։

Ու, հոգիէս աղաղակ մը կը բարձրանայ։

— «Քու ստեղծածդ եմ, թող բանսարկուին հնարած մեղքին հարուածը բոլորովին չի կորսնցնէ ինձ, ո՞վ բարեխնամ Տէր»։

Բայց՝ «աղօթացս միջոցին կենցաղական մտաղբաղումներով՝ կրկին կը գրաւուիմ ու միտքիս երիվարը՝ բանականութիւնս երասանակով՝ կրկին ինձ ոտքի կը հանէ ու Բէլիարէն լեզուով կը փաստաբանէ։

— «Վասնզի, ո՞վ առաւօտին հասնելով, լոյսին ծագած պահուն կը վախնայ թէ մութ պիտի ըլլայ։ Ո՞վ կեանքին մօտիկ եղած վայրկեանին՝ մահէն կ'երկնչի։ Ո՞վ ազատութիւնը ողջունած ըրպէին կը խորհի թէ յանցաւոր պիտի ըլլայ...։

Ո՞վ հացի յաճախութեան ատեն՝ անօթեանալու, գետերու հոսանքին առջև՝ ծաղաւելու, ու, Սիրոյ խնամաստ գութին առջև՝ չարչարուելու զգացումը կրնայ ունենալ»։

Բէլիարին առջևը «կը կտրէ Նարեկացին ու մուրճի սաստկութեամբ կը հարուածէ միտքիս խոհերը. —

— «Ո՞վ դու զազերելի գոյներով աղտոտած ու մրճոտած արարած. վասնզի նոյն բանն է ծառայել կուռքի ու մեղքի կիրքերուն...։

Բայց, ես մարդ եմ, «խօսուն ձի» մըն եմ, կարծրերախ, սանձակոտոր ու կիրքերու մէջ երասանարձակ. անհրապոյր յովտակ մըն եմ վայրենի և անկիրթ, մոլեգնած, տարագիր ու կորստական մարդ, որուն ամբողջ յօրինուածքը մահառիթ կիրքերով է չաղախուած, որովհետեւ, սիրտիս զգացողութիւնը Սէր — խէթովէ խոցոտուած: Անտանելի տառապանքներու տանջանքը: Միտքովս ետեւիները կը փնտռեմ ու դէմքովը՝ առաջ կը շարժուիմ, ոտքս ետ կ'երթայ... Մտամանեց ձորը:

Միտքս դժուար կուգայ յոյգերուս մըշուէն, անոնք կը մնան ձորին մէջ խտացած՝ իսկ ես Հելիվանքի բարձունքին հասած արեւ լոյսին տակ կը տեսնեմ ինքզինքս և աշխարհը:

Ե.

Երկու Հելիներ — վաճճն ու գիւղը. —

Շօշրարները ժամանակ չունին դէս ու դէն տնտնայու, ժամանակ վատնելու, անոնք կը քալեն իրենց ճամբան, իսկ մենք՝ որ թէ՛ ժամանակ և եռանդ և ուժ ունինք, մէկը միւսի հետ կը մրցինք թէ ո՛վ շուտ կը մագլցի վանքին բարձունքը:

Վանք չէ եղբւր, այլ փոքր գիւղ մը, որ նստած Տրուզընի սարալանջի բարձունքին՝ Ռշտունիքի համայնապատկերը կը դիտէ, թաղուած խոտերու ու կանաչներու մէջ:

Մի քանի անգործ շուններ իրենց աղմըկարար հաչոցներով մեզ կը դիմաւորեն, իսկ գիւղացի փոքրիկները աջ ու ձախ կը վազվառնեն, լուր կը տանին տունէ տուն,

— «մարդիկ եկած են, մարդիկ եկած են»:

Գիւղին աքաղաղները զի՛ւ ձայնով կը կանչեն.

— «Ինչ կա՛յ, ինչ կա՛յ, ինչ կ'ուզէ՛ք:

Շուարած ենք: Մի քանի այծեր պատի շուքին տակ նստած որոճ կը կարգան ու փրկիսոփայօրէն մօրուքնին կը շարժեն: Գիւղին աղջիկները մեզի նայելով կը կարմրին, իսկ հարսները իրենց լաջակներուն տակէն մեզի ձիկ-վիկ կ'ընեն:

Վերջապէս դուրս կուգան երիտասարդները որոնք մեզի մօտենալով կը բարեկեն և իրենց ծառայութիւնը կ'առաջարկեն. — «ո՞վ կ'ուզէք, կամ ո՞ր կ'ուզէք երթալ բարով»:

— «Ոչինչ, դպրոցականներ ենք», կը

պատասխանենք. պտոյտի ելած ենք, կարծեցինք թէ հոս վանք մը ըլլալու է, այն տեսնելու ելանք»:

— Վա՞նք: Այո, կ'ըսեն թէ ժամանակ մը այս մեր գիւղին եկեղեցին մենաստան մըն էր, այժմ գիւղ է:

Երիտասարդները խօսելով մեզ կ'առաջնորդեն դիտելու անոր մամուլապատ քարերը, ոչինչ ունի հրապուրիչ՝ նման այն պառաւ կնոջը՝ որ ստուերէն զատ ոչինչ ունի կենսական, հրապուրիչ:

Շուք տեղ մը կ'ընտրենք ու կը նստինք քիչ մը հանգստանալու, բան մը խմելու: Մեզի կը հրամցնեն պա՛ղ թան, որ կը խմենք անյա՛գ ախորժակով: Ապա դրացի տունէն մեզի կը բերեն գիրկ մը խաւարձիլ, որ կեղուեցելով թէ՛ կ'ուտենք և թէ՛ կը խօսինք:

Ձոր կ'աշխատինք մեր ինքնութիւնը ծածկել. կը ստիպեն որ խօսինք թէ

— Ո՞վ ենք, ի՞նչ ենք, ո՞ր գիւղէն, ո՞ր գերդաստանէն:

Մեզ չեն ճանչնար, բայց գիտեն, կը ճանչնան մեր գերդաստանները: Լուրը բըզ-վալով գիւղը կը լեցնէ: Անձանօթ մարդիկ ու կանայք կուգան մեզ կը ջոկջոկեն ու տաք տաք կը համբուրեն: Կը ստիպեն որ տունը մտնենք ու պատառ մը հաց կիսենք:

Հելիվանքիներուն ձեռքը ինկած ենք ինչպէս կաքաւներ, մենք կ'ուզենք ճողոպ-րիլ իսկ անոնք կ'ուզեն մեզ վանդակել: Բիւ մը կը լսենք, քիչ մը կը խնդանք և ապա մեր ոտքերը մեր կոնակը առած, թեւ առած կաքաւներու պէս կը թռչի՛նք ու կ'երթանք՝ ափսոսանքի մատնելով Հելիվանքիները:

Գիտենք, որ Հելի գիւղին մէջ զորբայ խնամիներ ունինք, որոնց տանը սեմը առանց կոխելու կարելի չէր անցնիլ ու երթալ: Բայց ո՛վ իր միտքէն կ'անցունէր թէ Հելիվանքի մէջ ալ գտնուին պիտի խոով-կան ծանօթներ ու խնամիներ:

Հելի չի մտած՝ շօշրարները մեր գալու համբաւը հասցուցած էին: Ու հազիւ գիւղին մօտեցեր էինք, արդէն իսկ, մարդիկ կը սպասէին դիմաւորելու մեզ:

Գիտենք գերդաստաններու անունները, բայց անձանօթ են մեզի մարդիկ: Ի՞նչ կարեւորութիւն ունի, մարդիկ իրենց անունովը կը ճանչցունին:

ԳՍԽԱՇՈՐԴԻ

(Շարունակելի՛ 3)

(Ն. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ)